

ԳՐԱԿԱՆ

ՆՈՐԱՅՐ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Բանասիրական գիտ. թեկնածու, դոցենտ

**ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊԱԼԱՏԵՅՈՒ
«ԾԱՆՈՒՅՈՒՄՆ Ի ՎԵՐԱՅ ԳԼԽԱԴՐԻՆ» ԵՐԿԸ**

Բազմաթիւ հայ մատենագիրներ, հոգեւորականներ, Երուսաղէմի Սուրբ տեղերը այցի գալով, սրտի պարտք են համարել այս կամ այլ կերպ գրաւոր յիշատակ թողնել իրենց ուխտագնացութեան, սրբավայրերի նկարագրութեան մասին: Այսպիսի շատ յիշատակարաններ, համառօտ պատմութիւններ, ծանուցումներ, ներբողներ եւ տարաբնոյթ այլ երկեր են պահպանուել աղբիւրներում: Առիթ ունեցել ենք նշելու, որ հայագիտութեան ներկայիս կարեւոր առաջադրանքներից է Երուսաղէմի մասին եղած ձեռագիր եւ տպագիր այդ գրականութիւնը լիարժէք դարձնելն ու ամբողջական մատենագիտութիւն ստեղծելը: Այսինքն՝ մի առանձին գիրք, որում արտացոլուած կը լինեն հայ Երուսաղէմի մասին պատմող բոլոր տեսակի նիւթերը՝ հրատարակութիւններով, համառօտ նկարագրութիւններով եւ այլն¹:

Գրաւոր աղբիւրներ շաքը համալրում է եւս մէկ ստեղծագործութիւն՝ Կ. Պոլսի պատրիարք Կարապետ Արք. Պալատեցու «Ծանուցումն Սուրբ Տեղեաց» երկը: Այն մեր ձեռքն է անցել Հայ եկեղեցու ԱՄՆ Արեւմտեան թեմի պահոցներում: Թեմիս առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Յովնան Արք. Տէրտէրեանի յանձնարարութեամբ առաջնորդարանի գրաւոր որոշ պատասխաններ դիտարկելիս ի յայտ եկաւ մեծադիր էջերով մի գիրք, ըստ տիտղոսաթերթի ծանուցման՝ ընդօրինակուած 1891 թ. Երուսաղէմում: Ձեռագիրը պարունակում է Կարապետ Պատրիարք Պալատեցու «Տարեկան Քարոզք» ժողովածուն ամբողջութեամբ, որ մեր եկեղեցու տօներին համապատասխան ուշագրաւ եւ ընդարձակ՝ թուով 122 քարոզների շարք է: Պիտի ասել, որ Երեւանի Մաշտոցեան Մատենադարանում պահուում են Կարապետ Արք. Պալատեցու այդ «Քարոզգրքի» 4 այլ ձեռագրեր՝ ընդօրինակուած 19-րդ դարի կէսերին: Եւ ահա Ամերիկեան եզերքում ի յայտ է գալիս Կարապետ Պալատեցու «Քարոզգրքի» մէկ այլ ձեռագիր, որ հազարաւոր մղոնների ճանապարհ է կտրել ու անցել ու հանգրուանել Արեւմտեան կիսագնդում²:

Կ. Պոլսի պատրիարք Կարապետ Պալատեցին ծնուել է 1783 թ., աշակերտել է Պօղոս պատրիարք Ալեքսանդրեցուն, ուսանել է Արմաշի Բարթողիմեան ուսումնական կենտրոնում, որի սերունդից էին իր ժամանակի յայտնի հոգեւորականներ Գէորգ Փոխանորդը, Պօղոս Չէնկիլէրցին, Յովհաննէս Գասպարեանը եւ ուրիշներ: Տարբեր տարիների եղել է նուիրակ Վանում, առաջնորդ Ամասիայի, Մարզուանի: 1823 թ. ըն-

¹ Երուսաղէմի մասին միջնադարեան ձեռագիր եւ տպագիր աղբիւրների մատենագիտական ցանկ կարելի է գտնել մեր «Գրիգոր Պատրիարք Շրթայակիր» գրքում, որ տպագրուեց Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք Ամեն. Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեանի հոգածութեամբ 2017 թ. Երուսաղէմում: Տե՛ս այդ գրքի «Գրականութեան ցանկը», էջ 333-341:

² Կարապետ Արք. Պալատեցու Քարոզգրքի մասին առաւել մանրամասն տե՛ս մեր յօդուածը՝ **Նորայր Պօղոսեան**, Կարապետ Արք. Պալատեցու Տարեկան Քարոզգրքը, «Էջմիածին», 2018, թիւ Թ, էջ 72-80:

տրուել եւ մօտ մէկ տասնամեակ պաշտօնավարել է որպէս Կ. Պոլսի պատրիարք:

Պատմութեանը յայտնի է Կարապետ Պալատեցու պատրիարքութեան շրջանի յատկապէս շինարարական մի քանի նախաձեռնումներ: Դրանց թուում են 1826-ին Կ. Պոլսում պատահած հրդեհից ամբողջովին հրոյ ճարակ դարձած Ս. Աստուածածին աթոռանիստ Մայր եկեղեցին ու պատրիարքարանը, որ նոր յատակագծով կառուցուել եւ վերաբացուել է 1828-ին: Կարապետ Պալատեցին վախճանուել է 1850-ին եւ թաղուել Սկիւտարի գերեզմանատանը:

Կ. Պոլսի ստեղծագործող մեր այս պատրիարքից յայտնի է «Լապտեր հոգւոյ» խորագրով տպագիր երկասիրութիւնը, որ քրիստոնէական պարզ ուսուցում է հարց ու պատասխանի ձևով³: Հեղինակի մէկ այլ երկ՝ աշխարհաբարի փոխադրուած, «Ծանուցում քահանաներին՝ ապաշխարութեան խորհրդի վերաբերեալ» խորագրով տպագրուել է վերջերս⁴:

Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում Արեւմտեան թեմի Առաջնորդարանում պահպանուած ձեռագիրը, որից օգտուել ենք մենք: Այն հաստ կազմով թղթեայ գիրք է, 323 համարակալած եւ 33 չհամարակալած էջերով, չափսը՝ 32x25 սմ: Ընդօրինակուել է 1891 թ. Երուսաղէմում, ինչպէս 318-րդ էջի յիշատակարանից ենք իմանում՝ Սարկաւազ Պօղոս վարդապետ Դամասկոսցու կողմից.

«Յաջողութեամբն Աշոյն անեղին Աստուծոյ եւ օգնականութեամբ նորին Սբ. Հոգւոյն ամենալրացուցչի, ձեռնամուխ եղէ յայս Գիրք տարեկան քարոզութեանց, եւ ի միջոցի տասն հինգ աւուր **աւարտեցաւ յԵրուսաղէմ 1891, փետրուարի 2: Ծառայ Տեառն Սարկաւազ Պօղոս վարդապետն Դամասկոսցի...**»:

Առանց էջահամարի վերջին թերթերին ընդօրինակուած են Կարապետ Պալատեցու այլ երկեր՝ «Քարոզ մասնաւոր իշխանութեան: Գաւազան վարդապետի» (6 էջ), «Առաջաբանութիւն առ նրբանկատ ընթերցասէր արամազնէից» ճառը (15 էջ), «Ծանուցումն ի վերայ Գլխադրի» (12 էջ) ոչ ընդարձակ երկերը: Այս վերջինը նուիրուած է Երուսաղէմի Սուրբ տեղերից մի քանիսի նկարագրութեանը:

Նշենք, որ «Ծանուցում...»-ի ներածական մասերը գրուած են գրաբարով, իսկ ընդհանրապէս շարադրանքը իր ժամանակի արեւմտահայ աշխարհաբարով է, գրաբարեան որոշ արատայայտութիւններով, յատկապէս երբ խօսքը աստուածաբանական թեմաներին է վերաբերում, տեղ-տեղ՝ անցում կատարելով հայատառ թուրքերէնին, որ անշուշտ ուղղուած է Օսմանեան Թուրքիայի ոչ հայախօս հայերին ու քրիստոնէաներին:

«Ծանուցումն ի վերայ Գլխադրի» երկի գրաբարով գրուած փառաբանական հատուածներից յետոյ հեղինակը պարզաբանում է սրբավայրերի մասին ծանուցում գրելու իր նպատակը: Ինչպէս որեւէ թագաւորի մօտ ընդունելութեան արժանանալու համար որեւէ բարեխօսի կարիքը ունենք, նոյնպէս եւ երկնաւոր թագաւորի առաջ են անհրաժեշտ բարեխօսներ: «Ով որ երկնաւոր թագաւորին Աստուծոյ առաջը ելլայ ու խնդրուածք մը ընել կամի նէ՝ անոր սիրելի եղած սուրբերէն մէկը իրեն բարեկամ ու շիֆայէքնի պիտոր ընէ, եւ նորին բարեխօսութեամբը կարող ըլլայ համարձակ մըտնալ երկնաւոր թագաւորին քովը: Ուստի այսօր մեծափափագ հանդիսացեալքդ ներկայացեալ կայք ի դուռն մեծին Յակոբայ բաժակարբու Գլխադիր սրբազան առաքելոյն, որ եւ ինքն իւր անձը ամենեւին չխնայեց իւր երկնաւոր թագաւորէն,

³ Կարապետ Եպս., Լապտեր հոգւոյ, Կ. Պոլիս, 1826 թ., 57 էջ:
⁴ Կարապետ Արք. Պալատեցի, Ծանուցում քահանաներին՝ ապաշխարութեան խորհրդի վերաբերեալ, թարգմ. եւ ընդ. խմբ.՝ Ա. Դիլանեան, Ս. էջմիածին, 2012 թ.:

մինչեւ առաջին շարժարանաց բաժակը նախքան զամենայն փութացաւ խմել մեծաւ յօժարութեամբ, իւր պատուական գլուխը անգամ վասն սիրոյն Քրիստոսի կտրել տուաւ Կեսարիա քաղաքին մէջ»:

Այդ է հիմնական պատճառը, որ Սուրբ Յակոբի բարեխօսութեանն ենք դիմում, մեկնաբանում է հեղինակը, եւ նրա Ս. Գլխադիր մատուոտին ու եկեղեցուն ուխտի գնում. «Ուրեմն հիմա հրամայեմք Սրբոյն Յակովբայ պատուական գլխոյն շերմեռանդական ուխտս եւ երկրպագութիւնս մատուցանել, որ այս տեղս Սուրբ Աստուածածնի մաքուր ձեռօքը ամփոփուած կայ»:

Ապա Կարապետ Արք. Պալատեցին անցնում է Ս. Յակոբեանց տաճարի եւ համաքրիստոնէական այլ սրբավայրերի համառօտ նկարագրութիւններին: «Ծանուցումըն Ս. Գլխադրին» երկի ամբողջական տպագրութիւնը թողնելով յետագային՝ ներկայացնում ենք մի քանի հատուածներ, որոնք կարող են պատկերացում տալ հեղինակի լեզուի, ոճի եւ ստեղծագործութեան մասին առհասարակ:

Ի ՎԵՐԱՅ ՍԲ. ԳԼԽԱԳՐԻ

Այս հոյակապ տաճարը սրբազան առաքելոյն Յակոբայ Տեառնեղբօր եւ առաջին պատրիարզին տունը ըլլալով՝ այդ տեղը կեցած կ'աղօթէին վասն գլխադիր Սրբոյն Յակոբայ, որո՞նք - Աստուածամայրը, Յովհաննէս Աւետարանիչը եւ այլ ազգականներ եւ սիրելիներ Յիսուսին, զիրա իմացած էին գլխադրին բռնվելը Հերովդեսէն, այն տրտմութեամբ աղօթած ատենին յանկարծ երկու հրաշտակ Սուրբ Յակոբայ պատուական գլուխը սպիտակ շէվրէի մէջ դրած բերին Աստուածամօր առաջը, որ նա ալ արտասուածոր աչօք համբուրեց այն արիւնաթաթախ պատուական գլուխը, որ իւր ամենօրհնեալ մաքուր ձեռօքը այս տեղը ամփոփեց, զիրա շատ սիրելի էին սրբազան առաքեալները Քրիստոսի Տեառն մերոյ, որոց համար ինքն Տէրն մեր անսուտ բերանով կը վճռէ, թէ՛ «Յառաջ քան զլիմնէն աշխարհի ընտրեցի զձեզ»⁵: Նամանաւանդ ընտրելագոյն եւ գերազանց եւս էին երեքն քան զայլս աշակերտսն Յիսուսի, որո՞նք - Պետրոսն, Յակովբոսն եւ Յովհաննէս Աստուածաբան Աւետարանիչը, զիրա ասոնց միայն իւր աստուածային անհաս եւ անճառելի խորհրդոցը խորհրդակից ըրաւ, ասոնք էին միայն Թաբորական լեռը, ուր աստուածեղէն փառաց գերազանց պայծառութիւնը տեսնալու արժանացան, ասոնք էին Յիսուսին մօտը ըմբռնման գիշերը պարտէզին մէջ առ Հայր աղօթած ատենը, եւ ասոնց բարեխօսութիւնը առ Քրիստոս անդառնալի է:

Անոր համար նախապէս այս տեղոյն համբոյր կը մատուցանէք շերմեռանդ տէրունական ուխտաւորքդ, որով համարձակութիւն ունենաք դիմել առ աղբիւրն անմահութեան եւ առ աթոռն շնորհաց՝ կենարար տեղիսն Քրիստոսի, որ ի Սուրբ Յարութեան երկնահանգոյն տաճարն:

Նախ եւ առաջ սեղանի ներքեւն Տեառնեղբօր արդար Յակոբայ պատուական մարմինը, որ առաջին պատրիարզն էր սրբազան տեղեաց, դիմացի եկեղեցին Ս. Էջմիածին, ուր կանանց խոստովանահայրը կը նստի, անդ երեք երկրպագելի քարինք կան:

ԾԱՆՈՒՅՈՒՄՆ ՉՈՐՐՈՐԳ ԲԱՆՏԻ

Շնորհք ամենասուրբ շարժարանաց Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եկեսցէ

⁵ Հմմտ. Յովհ. ԺԵ.19:

Եւ բնակեցցէ ի սիրտս եւ ի հոգիս ձեր տէրունական ջերմեռանդ ուխտաւորացդ, որ ձեր յատուկ բաղձանքը ըլլալով՝ եկաք յայս տնօրինական սրբազան տեղիքները, ձեր օրհնեալ աչօք տեսնելու արժանացաք, ուրեմն աչք ձեր ի լոյս եղիցի եւ ձեր հոգեւոր ուխտը եւ երկրպագութիւնը ընդունելի եղիցի ըստ հոգւոյ եւ ըստ մարմնոյ շնորհազարդեալ առաքինական բարեմասնութեամբ, ամէն:

Այս խաւարային տեղը, որ կը տեսնաք, կըսվի Չորրորդ բանտ, զիքա երեք սանաթի չափ այս մութ տեղը Տէրն մեր ոտքերը կոճեղի թոմրուխի մէջ պրկած կեցաւ, որ տանա խաչին գործիքները պատրաստ չըլլալուն համար, զիքա մարդկային բնութիւնը ընդդէմ Աստուծոյ մեղանշած ըլլալովը անելանելի մեղաց բանտին մէջ անլուծանելի կապանօք կապուած սատանային ձեռքը գերի եղած էր, եւ հեշ մէկ մը կարող չէր ձեզի այն մեղաց բանտէն ազատելու: Այնպէս որդին միաժին Բանն Աստուած յիւր մարդասիրութենէն ստիպուեցաւ յիւր ընտանի փառացը եւ հայրենի աթոռոյն խոնարհիլ յայս վայր հողեղէն, մեզ նման մարդ ըլլալով մեր փրկութեանը համար բանտարկեալ մնաց, մեր հոգին ի մեղաց բանտէն եւ ի գերութենէն սատանայի ազատեց եւ փրկեց: Այս այսպէս գիտնալով, քանի որ գալու ըլլաք նէ, ուխտ եւ երկրպագութիւն կը մատուցանէք այս Բանտ անուանեալ տեղոյն շարշարանաց, արտասուաթոր աչօք ձեր հոգւոյն փրկութիւն խնդրելով: Տէր Յիսուս իւր շարշարանաց շնորհին փրկեցցէ զհոգիս ձեր յամենայն մեղաց հանապազ, ամէն:

Ի ՎԵՐԱՅ ՀԱՆԴԵՐՁԻՑ ԲԱԺԱՆՄԱՆ

Այս Սուրբ տեղոյն ալ կըսվի Հանդերձ բաժանում, երբ որ Քրիստոսի Տեառն մերոյ մահացնելու վճիռ կտրեց Պիղատոս նէ՝ չորս զինուորի դահճի յանձն արար զՓրկիչն մեր, զոր տանեն շարշարեն եւ մահացնեն այնպէս ի վերայ խաչին: Ամէն շարշարանքը տալէն ետքը խաչափայտին վերայ բեւեռեցին եւ վրայի ունեցած հանդերձը բերին այս տեղը, զորս բաց ըրին այն չորս զինուորները ու այնպէս իրենց մէջ բաժանեցին, բայց պատմուճանը առանց կարածի ըլլալուն վիճակ ձգեցին, թէ որուն վերայ ելլայ նէ՝ անոր տրվի, ինչպէս որ մարգարէն ալ հարիւրաւոր տարեօք յառաջ մարգարէական հոգւով խօսեր էր, յասելն թէ՝ «Բաժանեցին զհանդերձս իմ է մէջ յիւրեանս եւ ի վերայ պատմուճանի իմոյ վիճակս արկանէին»⁶: Հանդերձիւս կիմացուի Քրիստոսի անապական մարմինը, որ ի խորհուրդ Սրբոյ Պատարագին անձախապէս միշտ կը բաշխի ամենայն հաւատացելոց, պատմուճանով ալ կիմացուի իւր անբաժանելի աստուածութիւնը ընդ մարդկեղէն մարմնով պարագրեալ, ուրեմն ո՛հ հատուցեալք անմեկնելի սիրով միացէ՛ք ի Քրիստոս՝ յաճախելով ուխտ եւ երկրպագութիւն այն տեղոյն եւս, որ Հանդերձ բաժանում կըսուի: Օրհնեալ էք եւ օրհնեալ եղերուք, ամէն:

⁶ Մատթ. ԻԷ. 35: